

Immanuelis Kantas rašo, kad žmogaus polinkiai kaip įmanydami priešinasi pareigai. Savimeilės skatinami esame likę postringauti prieš griežtus pareigos dėsnius. Tačiau pareigos ir dorovės dėsnio supratimas veikia žmogaus širdį daug stipriau negu visos kitos paskatos. Protas paliepia elgtis tik pasiremiant tokia maksima, kad būtų galima norėti, jog ji taptų visuotiniu dėsniu. Šią maksimą Kantas vadina kategoriniu imperatyvu. Kategorinis imperatyvas yra moralės dėsnis: „Elkis taip, kad nei pats savęs, nei kitos asmens atžvilgiu niekada žmogaus nepanaudotum vien kaip priemonės, o visada tik kaip tikslą“. Kantas rašo, kad joks žmogus nėra pajėgus visą gyvenimą vadovautis kategoriniu imperatyvu. Tokia žmonių visuomenė būtų šventųjų sąjunga. Žmogus labiau linkęs pasiremti savimeilės principu. Tačiau, kai formuluojama pareigos norma, tai aiškus darosi ir pareigos vengimas.

Spausdinamos Kanto veikalo **Dorovės metafizikos pagrindai** ištraukos.

Gerą valią reikia vertinti daug daugiau, negu visa kita, kas per ją galėtų būti pasiekta, atsižvelgiant į kurį nors polinkį, o dargi, jei šito norima, į visus polinkius iš karto ir ne vien tik dėl to, ką ji atlieka arba paveikia, ne dėl to, kad ji sugeba pasiekti kurį nors savo numatytą tikslą, o tik dėl norėjimo, t. y. dėl to, kad ji yra gera pati savyje. Netgi, jei likimas būtų ypatingai nepalankus, arba, jei gamta pasirodytų šykšti lyg pamotė ir visiškai tai valiai neduotų galimybių įgyvendinti savo sumanymų ir jei, nežiūrint didžiausių pastangų, ji nieko nepasiektų, bet, jei tik liktų gera valia (žinoma, ne vien kaip troškimas, bet kaip panaudojimas visų priemonių tiek, kiek jos yra mums pavaldžios), tai ir tada ji žerėtų pati savaime lyg brangakmenis, kaip kažkas, kas savo tikrąją vertę turi pats savaime.

Neliečiu čia visų tų poelgių, kurie pripažįstami kaip prieštaraujantys pareigai, nors vienu ar kitu požiūriu jie galėtų būti ir naudingi; visiškai nereikia klausti, ar jie galėtų būti atliekami iš *pareigos*, nes šiai jie net prieštarauja. Nekalbėsiu ir apie tuos poelgius, kurie tikrai atitinka pareigą, bet žmonės į juos neturi *jokio tiesioginio polinkio*, o vis dėlto juos vykdo kito polinkio verčiami. Todėl čia nesunku atskirti, ar pareigai neprieštaraujantis poelgis atliktas iš *pareigos*, ar egoistiniais tikslais. Daug sunkiau tokį skirtumą pastebėti ten, kur poelgis neprieštarauja pareigai, o, be to, dar ir pats subjektas turi *tiesioginį* polinkį tą poelgį atlikti. Pavyzdžiui, pareiga reikalauja, kad smulkus krautuvininkas nepardavinėtų savo neprityrusiam pirkėjui brangesne kaina, kai apyvarta yra didelė; to nedaro net ir gudrus pirklys; jis kiekvienam parduoda pagal vienodą, tvirtai nustatytą kainą, ir pas jį gali vienodai nusipirkti ir vaikas, ir kiekvienas kitas pirkėjas. Taigi aptarnaujama *sąžiningai*, tačiau šito toli gražu neužtenka, kad galima būtų patikėti, jog pirklys taip elgėsi iš pareigos, vadovaudamasis sąžiningumo principais; taip elgtis jam buvo naudinga. Ir iš to negalima daryti išvados, kad be naudos jis būtų turėjęs kažkokią nuoširdžią simpatiją pirkėjams, lyg tai jis nė vieno jų neišskyręs, iš meilės parduodamas pigiau. Vadinasi, tas veiksmas buvo atliekamas ne iš pareigos, ne iš nuoširdžios simpatijos, o tiesiog savanaudiškais tikslais.

Daryti gera visur, kur tik galima, yra pareiga, bet juk yra ir tokių užjausti linkusių sielų, kurios ir be jokio tuštybės ar egoizmo akstino jaučia vidinį malonumą sleisti savo aplinkoje džiaugsmą, ir kitų žmonių pasitenkinimas – kiek jos prie to prisideda – teikia joms malonumo. Bet aš sakau, kad, nors toks poelgis šiuo atveju atitiktų pareigą ir būtų malonus, tikros dorovinės vertės neturi; toks poelgis prilygtų kitiems polinkiams, pavyzdžiui, garbės, kuri, jei laimingu būdu atitinka tai, kas iš tikrųjų yra visiems naudinga ir kas neprieštarauja pareigai, dėl to užsitarnauja pagarbos; toks veiksmas būtų vertas pagyrimo ir paskatinimo, bet ne didžio įvertinimo, nes maksimai trūktų dorovinio turinio, būtent to, kad tokie poelgiai būtų atliekami ne dėl polinkio, o iš *pareigos*. Tarkime, kad tokio žmonių bičiulio sielą prislėgtų jo paties sielvartas, kuris

nuslopina, bet kokią užuojautą žmonėms, patyrusiems gyvenime nuoskaudų; toks žmogus ir tada vis dar turtų galimybės daryti gera kitiems kenčiantiems, tačiau svetimas vargas jo nejaudintų, nes jis pakankamai būtų užimtas savuoju; ir, jei dabar, kai joks polinkis jo jau nebeskatina, jis vis dėlto išsivežtų iš tokio žudančio neįautrumo ir atliktų poelgį be jokio polinkio, vien tiktai iš pareigos, – štai tik tada tas poelgis įgytų tikrą moralinę vertę. Dar daugiau. Jei prigimtis būtų įliejusi į vieno ar kito žmogaus širdį nedaug simpatijų, kitiems žmonėms, jei jis (šiaip garbingas žmogus) savo temperamentu būtų šaltas ir abejingas kitų skausmams galbūt todėl, kad pats būdamas apdovanotas ypatingu kantrumu ir ištvermingumu, jis panašiai galvotų ir apie kitus, net reikalautų iš jų to paties. Jei gamta tokio žmogaus (kuris, tiesą pasakius, neatrodo blogiausias jo kūrinys) nebūtų padaręs žmonių bičiulį, tai nejaugi jis nesurastų tada jėgų, kad pats sau suteiktų žymiai dilesnę vertę, negu tą, kurią turi kilnaus temperamento žmonės?

Taigi poelgio moralinę vertę sudaro ne rezultatas, kuris iš to poelgio yra laukiamas, taip pat ir ne koks nors to poelgio principas, kurio motyvą sąlygoja laukiamas rezultatas. Juk kiekvieną iš tų rezultatų (malonią būseną, netgi ir kito žmogaus laimės paspartinimą) galėtų sukelti ir kitos priežastys, ir tam, vadinas, nebūtina protingos būtybės valia, kurioje tik ir galima rasti aukščiausią ir besąlygišką gėrį. Dėl to niekas kitas, o tik *dėsni* paties savaime *supratimas, kurį, aišku, turi vien protinga būtybė*, yra tas nuostabus gėris, kurį vadiname moraliu; to gėrio nereikia laukti iš rezultatų, nes jis yra pačiame žmoguje, kai šis veikia pagal minėto dėsni supratimą.

Bet koks turėtų būti dėsni, kurio supratimas, net neatsižvelgiant į laukiamą rezultatą, turi sąlygoti valią, kad ši absoliučiai, be jokių apribojimų, galėtų būti vadinama gera? Kadangi iš valios atėmiau bet kokią iniciatyvą, galėjusią joje atsirasti, paklusus kokiam nors kitam dėsniui, tai nelieka nieko kito, kaip bendras poelgių dėsningumas, kuris ir turi būti valios principu, t. y. aš visada privalau elgtis tik taip, *kad galėčiau taip pat norėti, kad mano maksima taptų visuotiniu dėsniu*. Tai tik grynas dėsningumas (neimant pagrindu kokios nors dėsni, susijusio tik su tam tikrais poelgiais), čia ir turime tai, kas sudaro ir turi sudaryti valios principą, jei pareiga iš viso nėra tik iliuzija ir išgalvota sąvoka; su tuo visiškai sutinka savo praktiniuose sprendimuose kasdieniškas žmogaus protas ir į minėtą principą jis visada atsižvelgia.

Pavyzdžiui, iškyla klausimas: ar negalėčiau, atsidūręs sunkioje padėtyje, duoti pažado, neketindamas jį išpildyti? Čia lengvai atskiriu skirtingas reikšmes, kurias galėtų turėti toks klausimas: ar protinga apgaulingai pasižadėti ir ar tai neprieštarautų pareigai. Pirmoji klausimo reikšmė gali, be abejo, pasitaikyti dažniau. Nors ir puikiai matau, kad tokio išsisukinėjimo man nepakanka, kad išbrischiau iš esamos padėties, bet dar reikėtų gerai pasvarstyti, ar per tą melagystę nekiltų man paskui daug didesnių nemalonumų, palyginus su tais, iš kurių dabar vaduojuos; kadangi numatyti pasekmes, nors ir esu tariamai *gudrus*, ne taip jau lengva, tai, kad kartą prarastas pasitikėjimas nepakenktų man žymiai daugiau, negu visas tas blogis, kurio dabar noriu išvengti, ar nebūtų *protingiau* ir šiuo atveju elgtis pagal bendrąją maksimą ir išsiugdyti įprotį – pasižadėti tik tais atvejais, kai pažadą ketinu išpildyti. Tačiau netrukus paaiškėtų, kad tokios maksimos pagrindas vis dėlto yra tik pasekmių baimė. O juk visai kas kita būti teisingu iš pareigos ir būti tokiu, bijant nenaudingų pasekmių: pirmuoju atveju poelgio paties savaime sąvokoje slypi dėsni man, antruoju – privalau į save pažiūrėti iš kito stebėjimo taško ir pagalvoti, kokios pasekmės man galėtų su tuo būti susijusios.

Žmogus pats savo poreikiuose ir polinkiuose, kurių visapusišką patenkinimą jis vadina laime, jaučia galingą veiksnį, kylantį prieš visus pareigos įsakymus, nors protas ir sako, kad jie verti gilios pagarbos. Pagaliau protas diktuoja, netgi nieko nežadėdamas polinkiams, ir kartu tarsi atitraukia nuo jų, tarsi niekina ir negerbia tų tokių veržlių ir iš pirmo požiūrio tokių teisingų reikalavimų (kurie nepaklūsta jokiems įsakymams). Iš čia betgi kyla *natūrali dialektika*, t. y. potraukis postringauti, prieš tuos griežtus pareigos

dėsnium, abejoti jais, bent jų grynumu bei griežtumu, ir, kur galima, mėginti derinti juos su mūsų pageidavimais ir polinkiais, t. y. iš pagrindų juos sugadinti ir atimti visą jų orumą: tačiau šito galų gale negali pateisinti net ir kasdieniškas praktinis protas.

Juk grynas, be jokio svetimo empirinių paskatų priedo, pareigos ir apskritai dorovės dėsnio supratimas vien tik protu (kuris, be to, čia pirmą kartą suvokia, kad jis pats sau gali būti ir praktinis) veikia žmogaus širdį daug stipriau, negu visos kitos paskatos, kurias galėtų duoti empirinė sritis; ne protas, supratęs savo orumą, šias paskatas niekina ir palaipsniui gali pasidaryti jų valdovu; o suplakta moralės teorija, motyvuojama jausmais bei polinkiais ir proto sąvokomis, priveda prie to, kad žmogaus dvasia [das Gemüt] pradeda svyruoti tarpų daugelio paskatų, kurių negalima pajungti jokiam principui ir kurios tik visiškai atsitiktinai gali vesti prie gero, tačiau dažniausiai jos gali atvesti prie blogo.

